

DE KAMSALAMANDER IN DE SCHADIJKSE BOSSEN

DE BETEKENIS VAN DE SCHADIJKSE BOSSEN VOOR DE HERPETOFAUNA

H.W.G. Heijligers, Lottumseweg 27, 5872 AA Broekhuizen

Het natuurgebied de Schadijkse bossen vormt met zijn groot areaal aan naaldbos op het eerste oog geen bijzonder leefgebied voor amfibieën of reptielen. Een nadere bestudering van dit bosreservaat geeft toch een andere kijk op de betekenis van het gebied voor de herpetofauna.

GBIEDSOMSCHRIJVING

De Schadijkse bossen zijn gelegen in de Gemeente Horst aan de Maas, ten westen van het dorp Meterik en ten noorden van het dorp America. Het bosgebied maakt deel uit van de Ecologische Hoofstructuur en fungeert als een soort stepping-stone tussen het Peelgebied en de Maasvallei. Staatsbosbeheer beheert het grootste gedeelte van dit 525 ha grote bosgebied. De uitgestrekte naaldbossen zijn vanaf de achttiende eeuw aangelegd op stuifzand en bestaan voornamelijk uit Grove den (*Pinus sylvestris*) en Corsicaanse den (*Pinus nigra* var. *maritima*). Ongeveer 20% van het gebied is begroeid met loofhout waarin de Zomereik (*Quercus robur*) domineert. Het bos wordt onderbroken door enkele akkers en kleine heidepercelen. Verder wordt het gebied doorsneden met semi-verharde wegen en een uitgebreid stelstel van wandelpaden. Er ligt een klein aantal wateren die voor amfibieën belangrijke voortplantingslocaties vormen.

Momenteel voert Staatsbosbeheer een omvormingsbeleid uit door het naaldbos te kapen en het bos om te vormen naar een meer

natuurlijk ecosysteem. Om te komen tot een verbetering van de Ecologische Hoofstructuur in de regio wordt door bebossing van akkergronden en door het toepassen van akkeronkruidenbeheer aansluiting gezocht bij het noordoostelijk gelegen natuurgebied de Castenrayse vennen (ANONYMUS, 1993).

METHODE

In het verleden heeft voor zover bekend in de Schadijkse Bossen nooit systematisch onderzoek plaatsgevonden naar amfibieën of reptielen. Een aantal wateren zijn door de jaren heen meerdere malen geïnventariseerd. Pas in 2002 heeft de Herpetologische Studiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg een excursie georganiseerd in het gebied, waarbij alle bekende waterlocaties zijn bemonsterd op het voorkomen van amfibieën.

SOORTEN

Van de Schadijkse bossen zijn in totaal acht

soorten amfibieën bekend: de Alpenwatersalamander (*Triturus alpestris*), de Kamsalamander (*Triturus cristatus*), de Kleine watersalamander (*Triturus vulgaris*), de Bruine kikker (*Rana temporaria*), de Poelkikker (*Rana lessonae*), de Middelste groene kikker (*Rana klepton esculenta*), de Gewone pad (*Bufo bufo*) en de Rugstreepad (*Bufo calamita*). Wat betreft reptielen komt slechts één soort voor: de Levendbarende hagedis (*Zootoca vivipara*). Een overzicht van de door de tijd heen aangetroffen soorten wordt weergegeven in tabel I. In het beheersplan van Staatsbosbeheer (ANONYMUS, 1993) wordt melding gemaakt van één twijfelachtige waarneming van de Zandhagedis (*Lacerta agilis*). Aan de westzijde van de Maas komt de Zandhagedis in Limburg echter niet voor (HERMANS, 1992). Deze waarneming wordt dan ook beschouwd als onjuist en heeft mogelijk betrekking op de Levendbarende hagedis of op een uitgezet exemplaar.

Het databestand van het Natuurhistorisch Genootschap bevat uit de periode 1980 tot en met 2002 in totaal 95 herpetofaunawaarnemingen. Om de situatie van voor 1980 te schetsen is gebruik gemaakt van literatuur uit het Natuurhistorisch Maandblad (VAN DEN MUNCKHOF, 1979a; b; 1980a; b; 1982). Andere literatuur over de herpetofauna in de Schadijkse bossen is bij de auteur niet bekend.

DE HERPETOFAUNA VOOR 1980

Informatie van de aanwezige herpetofauna van voor de tachtig jaren van de vorige eeuw zijn vooral afkomstig van Van den Munckhof. Uit tabel I blijkt dat in de Schadijkse bossen de Groene kikker (*Rana esculenta* synklepton) algemeen voorkomt (VAN DEN MUNCKHOF 1979a; 1980b). De Bruine kikker en de Gewone pad zijn waargenomen in drie kilometerhokken aan de noordzijde van het gebied. Deze waarnemingen kunnen echter ook betrekking hebben op vondsten aan de zuidzijde van de gebieden Breehei of Castenrayse vennen (VAN DEN MUNCKHOF, 1980b).

TABEL I

De aangetroffen soorten (X) in de Schadijkse bossen in de verschillende tijdsperiodes.

Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam	<1980	1980-1990	>1990
Alpenwatersalamander	<i>Triturus alpestris</i>		X	X
Kamsalamander	<i>Triturus cristatus</i>			X
Kleine watersalamander	<i>Triturus vulgaris</i>		X	
Bruine kikker	<i>Rana temporaria</i>	?	X	X
Poelkikker	<i>Rana lessonae</i>			X
Middelste groene kikker	<i>Rana klepton esculenta</i>			X
groene kikker	<i>Rana esculenta</i> synklepton	X	X	X
Gewone pad	<i>Bufo bufo</i>	?	X	X
Rugstreepad	<i>Bufo calamita</i>	X	X	
Levendbarende hagedis	<i>Zootoca vivipara</i>		X	X
Aantal waarnemingen			43	52

FIGUUR 1
'De Heere peel', een
voormalig landbouwgebied
waarin bij de herinrichting
een aantal nieuwe
voortplantingswateren voor
amfibieën zijn aangelegd
(foto: H.W.G. Heijligers).

Van de periode vóór 1981 zijn geen waarnemingen bekend van reptielen in de Schadijkse bossen (VAN DEN MUNCKHOF, 1982).

DE RUGSTREEPPAD

Van den Munckhof maakt melding van de Rugstreeppad in enkele kilometerhokken aan de zuidzijde van de Schadijkse Bossen, globaal gezien in het gebied tussen het huidige recreatiepark Loohorst en Meterik. In 1978 bleek dat van de twee locaties waar de Rugstreeppad eerder was gesignaleerd er al één was gedempt. Het tweede en tevens beste biotoop 'In de Gaten' werd al in 1972 door de toenmalige Gemeente Horst aan een particulier verkocht. In 1978 verdween dit voortplantingswater uit het gebied door de aanleg van het huidige recreatiepark Loohorst (VAN DEN MUNCKHOF, 1979a). De laatste bekende meldingen van de Rugstreeppad komen eveneens van Van den Munckhof en stammen uit 1981. Hierbij wordt melding gemaakt van roepende Rugstreeppadden (in totaal zo'n 60 stuks) in de omgeving van Loohorst (datbestand Natuurhistorisch Genootschap). Nadien zijn geen meldingen meer van de Rugstreeppad

pad bij de Herpetologische Studiegroep binnengekomen. Op het afgesloten terrein van Loohorst bevinden zich enkele grotere recreatieve plassen. Navraag bij enkele natuurliefhebbers uit de omgeving leverde echter geen nieuwe informatie op over het ter plekke voorkomen van de Rugstreeppad (persoonlijke mededeling J. Gijsberts en M. van den Munckhof).

De laatste jaren is door de Gemeente Horst aan de Maas een voormalig landbouwgebied heringericht als uitloophouding voor de recreatieparken. Hierbij zijn een aantal nieuwe waterpartijen (figuur 1) aangelegd, die mits ze visvrij blijven, geschikt kunnen worden voor amfibieën. Mogelijk dat de Rugstreeppad hiervan alsnog kan profiteren.

DE HERPETOFAUNA NA 1980

In de periode na 1980 zijn in totaal zes soorten amfibieën en één reptielensoort aangetroffen (tabel I). De Rugstreeppad is na 1981 niet meer gezien, maar er zijn wel drie nieuwe soorten gevonden: de Kamsalamander, de Poelkikker en de Middelste groene kikker.

FIGUUR 2
Een van de weinige
heiderestanten in de
Schadijkse bossen waar de
Levendbarende hagedis
(Zootoca vivipara) nog
voorkomt (foto: H.W.G.
Heijligers).

DE KAMSALAMANDER

De Kamsalamander werd in 1994 door de auteur aangetroffen in een afwateringsloot tussen twee akkers. De afwateringsloot wordt al jaren niet meer opgeschoond. Er bevindt zich een ruige begroeiing en opslag van wilg (*Salix spec.*). De sloot voert niet permanent water, maar behoudt op enkele plekken een diepte van enkele tientallen centimeters die gedurende het gehele jaar water bevatten. Opvallend genoeg worden hier bij bijna elk terreinbezoek Kamsalamanders aangetroffen. Voortplanting is nooit aangetoond, maar is zeker niet uit te sluiten. In de directe omgeving, op zo'n 300 m afstand, ligt een diepe poel in een nat bosgedeelte. In deze bospoel zijn in 1997 twee mannetjes en twee vrouwtjes gevangen. Ook in deze poel is nooit voortplanting aangetoond. Het betreft een sterk beschaduwde poel van meer dan twee meter diep, zonder noemenswaardige watervegetatie met op de bodem een dikke laag van halfvergane bladeren. In 2000 is de poel rigoureus opgeschoond. Ook is er een aantal bomen verwijderd om de lichtinval te vergroten. In 2002 is de poel bij de inventarisatie van de Herpetologisch Studiegroep opnieuw bemonsterd. Tijdens dit bezoek zijn geen Kamsalamanders aangetroffen. In de omgeving van de voormalige werkschuur van Staatsbosbeheer bevindt zich voorzover bekend de enige voortplantingslocatie van de Kamsalamander. Deze locatie bevindt zich ongeveer 900 m zuidelijk van de afwateringssloot. In 2000 werden hier ongeveer 40 larven gevangen. Andere soorten watersalamanders zijn op deze locatie vreemd genoeg nooit aangetroffen. De poel is omstreeks 1985 aangelegd en in 1997 opgeschoond en vergroot (persoonlijke mededeling F. Deckers). De laatste locatie betreft een diepe poel aan de Laagheideweg. Op deze locatie worden vanaf 2001 regelmatig volwassen Kamsalamanders aangetroffen. In totaal is de Kamsalamander in de Schadijkse bossen en omgeving aangetoond in vijf aan elkaar grenzende kilometerhokken.

In de zeventiger en tachtiger jaren van de vorige eeuw zijn bij het onderzoek geen wateren bemonsterd met een schepnet (persoonlijke mededeling P. van den Munckhof). Het is zeer waarschijnlijk dat de soort toen ook al in de streek voorkwam. Mogelijk vertoonde de soort een nog ruimer verspreidingsbeeld en was ze ook aanwezig in de inmiddels gedempte poelen.

OVERIGE SOORTEN

De Levendbarende hagedis is bekend van een klein heideterrein van twee hectare aan de

FIGUUR 3

De Levenbarende hagedis (*Zootoca vivipara*) is zeker geen algemene verschijning in de Schadijkse bossen (foto: H.W.G. Heijligers).

zuidzijde van het gebied (figuur 2). Op deze plaats zijn ook subadulte dieren gezien. Aanvullende waarnemingen zijn gemeld uit twee andere kilometerhokken. Wat betreft de status van de Levenbarende hagedis (figuur 3) in de Schadijkse bossen is weinig bekend, aanvullend onderzoek is wenselijk.

De Alpenwatersalamander is slechts van één locatie bekend; de grote poel aan de Laagheideweg in het noordwestelijke gedeelte van de Schadijkse bossen. Het betreft hier één waarneming van een volwassen vrouwtje. De Alpenwatersalamander is in deze streek een zeldzaamheid en slechts van enkele locaties bekend (VAN DER COELEN, 1992).

De aanwezigheid van de Poelkikker is vastgesteld op een drietal locaties en lijkt met een redelijke populatie aanwezig te zijn.

Soorten als de Heikikker (*Rana arvalis*), de Vinpootsalamander (*Triturus helveticus*), de Knoflookpad (*Pelobates fuscus*) en de Hazelworm (*Anguis fragilis*) zijn wel bekend uit de directe omgeving (VAN DER COELEN, 1992), maar zijn nooit vastgesteld in het gebied van de Schadijkse bossen.

BEHEERSMAATREGELEN VOOR DE HERPETOFAUNA NA 2004

Wat betreft de Kamsalamander en de Alpenwatersalamander zouden specifieke beheersmaatregelen uitgevoerd kunnen worden. De auteur roept Staatsbosbeheer op om in het beheersplan concrete maatregelen op te nemen voor het behoud van deze soorten. Hierbij dient gedacht te worden aan de aanleg van zowel permanente als tijdelijke voortplantingswateren. Zeker voor de Kamsalamander dienen concrete uitvoeringsplannen te worden opgesteld, temeer daar deze soort is opgenomen in de Europese Habitatrichtlijn en vermeld staat op de Nederlandse Rode Lijst van kwetsbare reptielen en amfibieën (CREEMERS, 1996).

Voor de Levenbarende hagedis dienen de aanwezigheidsterreinen zorgvuldig in stand te worden gehouden. Het enige heideterrein waar de Levenbarende hagedis voorkomt wordt beheerd door vereniging 'Jeugd en Natuur' uit America. De te nemen maatregelen dienen gericht te zijn op het voorkomen van het volledig dichtgroeien van enkele kleine heide-

terreinen met bosopslag. De terreinen zouden verbonden kunnen worden door de wandelpaden meer geschikt te maken voor de Levenbarende hagedis, bijvoorbeeld door de ontwikkeling van een structuurrijke mantelvegetatie langs de wandelpaden. Dit beheer wordt sinds kort door Staatsbosbeheer uitgevoerd. En zoals bekend mag worden geacht profiteren van deze maatregelen niet alleen de reptielen maar ook tal van andere dier- en plantensoorten.

DANKWOORD

Dank aan Jan Theeuwes van Staatsbosbeheer voor de ontheffing waardoor dit onderzoek mogelijk was. Piet van den Munckhof wil ik bedanken voor het vastleggen van het historische materiaal in het *Natuurhistorisch Maandblad* en het kritisch doornemen van het concept-artikel. Dat laatste geldt ook voor Paul van Hoof.

SUMMARY

THE WARTY NEWT AT THE SCHADIIKSE BOSSEN AREA AND THE AREA'S HERPETOLOGICAL SIGNIFICANCE

Schadijkse bossen is a 525 ha forest area consisting mainly of pines, situated in the north of the province of Limburg. The area is part of the National Ecological Network in the Netherlands, and acts as a kind of stepping-stone between the Peel peatland area and the valley of the river Meuse. A total of eight amphibian species and one

reptile species have so far been recorded at the Schadijkse bossen. In 1994, the Warty newt (*Triturus cristatus*) was discovered in a small, unmanaged ditch between two fields. Further investigations found this species at four locations, and it was found to reproduce in one pond. The article surveys the amphibians and reptiles recorded in the area over the past 25 years, as no earlier historical information is available.

LITERATUUR

- ANONYMUS, 1993. Beheersplan Horst. Staatsbosbeheer, Roermond.
- COELEN, J.E.M. VAN DER (red.), 1992. Verspreiding en ecologie van amfibieën en reptielen in Limburg. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg/Stichting RAVON, Maastricht/Nijmegen.
- CREEMERS, R.C.M., 1996. Bedreigde en kwetsbare Reptielen en Amfibieën in Nederland. Basisrapport met voorstel voor de Rode Lijst. Publicatiebureau Stichting RAVON, Nijmegen.
- HERMANS, J.T., 1992. Zandhagedis. In: Van der Coelen, J.E.M. Verspreiding en ecologie van amfibieën en reptielen in Limburg. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg/Stichting RAVON, Maastricht/Nijmegen: 208-218.
- MUNCKHOF, VAN DEN P., 1979a. De Rugstreeppad in de Noordlimburgse Gemeenten Horst en Venray. Natuurhistorisch Maandblad 68 (2): 25-31.
- MUNCKHOF, VAN DEN P., 1979b. Over het voorkomen van de Heikikker in Noord- en Midden-Limburg. Natuurhistorisch Maandblad 68 (9): 171-177.
- MUNCKHOF, VAN DEN P., 1980a. Enkele waarnemingen van watersalamanders uit Noord- en Midden-Limburg. Natuurhistorisch Maandblad 69 (5): 93-100.
- MUNCKHOF, VAN DEN P., 1980b. Gegevens over de verspreiding van *Bufo* en *Rana* in Noord- en Midden-Limburg. Natuurhistorisch Maandblad 69 (10): 197-199.
- MUNCKHOF, VAN DEN P., 1982. Reptielen in Noord- en Midden-Limburg. Natuurhistorisch Maandblad 71 (4): 72-80.